

УДК 811.161.2'243'373.46

ПРИЙОМИ СЕМАНТИЗАЦІЇ НОВОЇ ЛЕКСИКИ В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ КОЛЬОРІВ)

Ірина Процик, Олена Бурковська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79000 Львів, Україна,
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: iprotskyk@yahoo.com, olenochka444@ukr.net*

Розглянуто прийоми семантизації лексики на позначення кольорів на заняттях із чужоземцями. Проаналізовано особливості добору прийомів семантизації під час презентації кольороназв на різних етапах вивчення української мови як іноземної та запропоновано поступовість у використанні цих прийомів для збільшення ефективності засвоєння назв кольорів.

Ключові слова: прийоми семантизації нової лексики, лексика на позначення кольорів, кольороназва, ефективність семантизаційних прийомів.

Назви кольорів – це важливий пласт лексики, який допомагає чужоземцям пізнавати навколишній світ, сприймати ті реалії, які їх оточують, та спілкуватися. Лексику на позначення кольорів потрібно подавати на всіх етапах вивчення української мови як нерідної, зважаючи на специфіку семантизації нових слів на кожному з рівнів. У статті розглянуто особливості подання кольороназв на різних етапах вивчення української мови як нерідної та проаналізовано прийоми семантизації назв кольорів [2: 24–30].

Вивчення лексики в курсі української мови як нерідної здійснюють поетапно: 1) уведення нової лексики; 2) закріплення нової лексики; 3) повторення нового лексичного матеріалу. Дидактичні дії на цих трьох етапах допомагають іноземцям формувати мовленнєві навички та вміння.

Уведення нової лексики передбачає пояснення значення нових слів – семантизацію лексики. „Семантизацією називають процес і результат повідомлень таких відомостей про мовну одиницю, які дозволяють використовувати її в тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності. Головною вимогою до навчальної семантизації є адекватність, тобто відповідність потребам того виду мовленнєвої діяльності, для здійснення якого необхідна ця мовна одиниця” [1: 91–92]. Для подання нової лексики в курсі української мови як іноземної використовують такі основні прийоми семантизації:

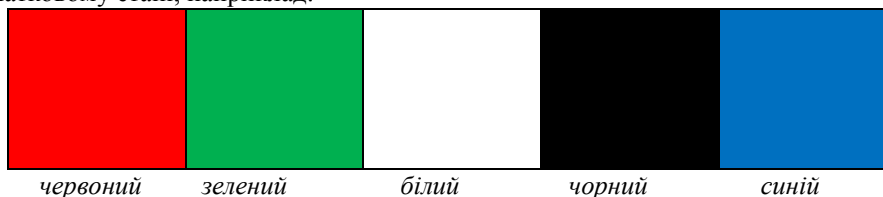
1. Пояснення значень слів через наочність.

Розрізняють три види наочності:

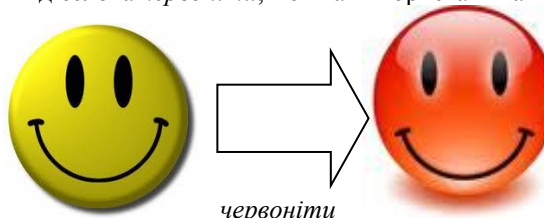
– **предметна** – безпосереднє демонстрування предмета та називання його. Наприклад, показуємо два однакових предмети різного кольору: *зелена ручка* – *оранжева ручка*. На основі зауважених відмінностей іноземці розуміють, що, демонструючи предмети, говоримо про колір. Можна також вказати на колір предметів, які є в аудиторії, та назви яких чужоземці уже знають, наприклад: *біла стіна, зелена дошка*;

– **зображальна** – демонстрування статичної наочності (малюнків, схем) чи динамічної наочності (відеоматеріалів, фільмів).

Пропонуємо іноземцям найпростіші зображення, показуємо нескладні відеоматеріали, що забезпечить ефективність використання цього прийому на початковому етапі, наприклад:

– **моторна** – демонстрування дії та називання її. Наприклад, у мові є дієслівні форми, які мають значення „набувати певного кольору, змінювати забарвлення”. Саме їх можна семантизувати з допомогою моторної наочності. Зокрема, демонструючи значення дієслова *червоніти*, можна використати такі малюнки:

Найкраще прийом наочності застосовувати на початковому етапі. Відомо, що близько 90% інформації про світ людина отримує через зорові відчуття та живе споглядання, 50% з яких запам'ятовує. Тому цей прийом ефективний для занять із іноземцями на різних етапах вивчення української мови як нерідної.

2. Використання опису.

Розрізняють три форми опису:

– **логічна дефініція** (визначення) – цей прийом використовують для основного та завершального етапів вивчення іноземної мови, коли чужоземці мають уже достатній словниковий запас, наприклад: *чорний* – колір вугілля, темний, темніший порівняно зі звичайним кольором; *жовтий* – який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття;

– **тлумачення** (за допомогою словосполучення чи простого речення). Можна використати поєднання назви кольору, вираженої прикметником, із тими лексемами-іменниками, які містять ознаку цього кольору, наприклад: *Зеленого кольору є трава, ялина, а білого – сніг, молоко*;

– **коментар** – з допомогою цієї форми опису подаємо фонову лексику. Акцентуємо увагу на сталих словосполученнях, до складу яких входить кольороназва, що є постійним епітетом, наприклад: *червона калина* – один із символів України, символізує також красу дівчини.

3. Використання перерахування.

Цей спосіб ефективний для семантизування родо-видових зв'язків (ціле через частини або навпаки), наприклад: *колір – червоний, жовтий, зелений, синій*. Прийом демонструє принцип комплексності, допомагає чужоземцеві краще запам'ятати пласт лексики на позначення кольорів. Перерахування також варто використовувати для вивчення відтінків кольору, наприклад: *сірий – сивий, сизий, срібний*.

4. Вказівка на родове слово.

Приєм полягає у співвіднесенні слова з певною лексичною групою без коментування ознак, які відрізняють предмет, що названо цим словом, від предметів, названих іншими словами цієї ж групи. Його використовують під час одноразової семантизації, наприклад: *рожевий* – відтінок червоного кольору; *смарагдовий* – відтінок зеленого кольору.

5. Добір синонімів.

Використання синонімів є одним із найпоширеніших прийомів семантизації слів. Його застосовують тоді, коли іноземець уже знає інше слово, яке означає те саме, що й слово, яке пояснюють. Наприклад, чужоземцю уже відомий *оранжевий* колір (інтернаціоналізм; належить до кольорів веселкового спектра, тому його подають серед основних кольорів). Синонімом до назви цього кольору є *жовтогарячий*, тому його можна семантизувати з допомогою лексеми *оранжевий*. Інші приклади: *пурпуровий* – *темно-червоний*, *салатовий* – *світло-зелений*. Так іноземець вивчає нові лексеми, розширюючи та збагачуючи свої знання кольорів української мови.

З допомогою синонімів можна також пояснити фразеологізми, у складі яких є кольороназви, наприклад: *рожеві мрії* – нездійсненні мрії, *пустити червоного півня* – підпалити, *золоті спогади* – дорогі, важливі спогади. Таку семантизацію застосовують на основному та завершальному етапах вивчення нерідної мови.

6. Добір антонімів.

Використовуючи цей прийом, треба пам'ятати про багатозначність і наводити приклади антонімів, які семантизують у тому ж контексті, в якому вводиться нове слово. На початковому етапі вивчення мови можна подати приклад пари кольороназв *чорний* – *білий*, де кольори протиставляються не лише в конкретному прямому значенні (колір крейди, молока – колір вугілля, сажі), але й у переносному, пор.: *чорна заздрість* – *біла заздрість*. Ефективно добирати антоніми для розкриття символічного значення кольорів (цей прийом семантизації практикують на заняттях із чужоземцями основного та завершального рівнів). Так, словами із пісні „*Червоне – то любов, а чорне – то журба*” ілюструють, що назви кольорів набувають антонімічного значення, адже символізують протилежні поняття.

7. Вказівка на словотвірну цінність слова.

Вказівка на словотвірну цінність слова як семантизаційний прийом можна використовувати на всіх етапах вивчення мови як нерідної, навіть на початковому. Особливо бажано його застосовувати в групах філологічного профілю, бо це розвиває здібності мовного здогадування і допомагає значно розширити потенційний словниковий запас іноземця.

Цей прийом семантизації має три форми:

- **повідомлення чужоземцям словотвірного значення** – можна навести приклади суфіксів, вказують на неповноту ознаки, наприклад, *-уват(ий)*, *-ав(ий)*, *-аст(ий)* і вказати, що всі назви кольорів із цими суфіксами набувають такого ж значення: *зеленавий*, *білявий*, *жовтуватий*, *рудуватий*, *червонястий*;

- **вказівка на словотвірний ланцюг** – ця форма ілюструє, що саме прикметник є носієм кольору і всі інші частини мови словотвірного ланцюжка з ознакою цього кольору семантично поєднані, наприклад: *білий* – *білити* – *білило*; *червоний* – *червоніти* – *почервоніти* – *почервоніння*. Таким способом іноземцеві простіше та ефективніше вивчати та запам'ятовувати не лише назви кольорів, а й похідні, утворені на їхній основі;

- **вказівка на морфемний склад слова** – поділ слова на морфеми дає змогу вичленувати корінь як ядро лексичного значення – носій назви кольору. Наприклад: *по + жовт + і + ти, жовт + о + гар + яч + ий*.

8. Вказівка на внутрішню форму слова.

З допомогою цього прийому можна семантизувати назви похідних кольорів. Його вживають тоді, коли є лексеми з яскраво вираженою внутрішньою формою, наприклад: *вишневий* – колір вишні, *малиновий* – колір малини, *кавовий* – колір кави.

9. Використання контексту.

Приєм полягає в тому, що нове слово подають у такому контексті, який дає змогу іноземцям здогадатися про значення цього слова, наприклад: *небо голубе, а трава ... (зелена); волошка синя, а мак ... (червоний)*.

10. Використання однослівного перекладу.

Найчастіше переклад використовують під час одноразової семантизації, коли пояснюють значення слова, необхідного для рецептивних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання та читання). У лінгводидактиці поширена така точка зору, що переклад необхідний там, де неможливі інші прийоми семантизації. Перекладають рідною мовою іноземця або ж використовують мову-посередник, наприклад: *червоний – read (англ.), білий – biały (пол.), жовтий – желтый (рос.)*.

11. Тлумачення чужою або українською мовою.

Тлумачення є одним із найпоширеніших прийомів семантизації. Прихильники вивчення мови без застосування перекладу використовують тлумачення нових слів мовою, яку вивчають іноземці, в усіх випадках, коли неможливо застосувати наочність. У поодиноких випадках (коли слово безаквівалентне чи обсяг понять у рідній та чужій для іноземця мові не збігаються) можна використати тлумачення рідною для іноземця мовою. Тлумачення значень мовою, яку вивчають іноземці, принесе максимальну користь слухачам на основному та завершальному етапах. Найкраще цим прийомом пояснювати назви відтінків кольору, бо їх неможливо описати одним словом (хіба що дібрати синонім), наприклад: *жовтогарячий* – жовтий з червонуватим відтінком, який має колір апельсина, моркви.

У практиці найчастіше використовують комплекс семантизаційних прийомів. Основними лінгводидактичними вимогами до семантизації нових лексичних одиниць є: 1) науковість; 2) відповідність конкретним умовам навчання (ефективність прийомів семантизації у певній ситуації); 3) функціональність (як слово функціонує з іншими одиницями).

Аналіз семантизаційних прийомів дає змогу визначити поступовість їх використання під час презентації кольороназв у курсі української мови як іноземної.

Першим і найефективнішим є прийом наочності (на початковому етапі до нього вдаються насамперед). Далі кольороназви вводять у словосполучення, для ілюстрування яких демонструють зображення предметів, наприклад: *зелений олівець, чорна спідниця*. Також можна використати поєднання назви кольору, вираженої прикметником, із тими лексемами-іменниками, які містять ознаку цього кольору, наприклад: *небо – голубе, земля – чорна* (прийом тлумачення за допомогою словосполучення).

Наступним етапом є введення цих словосполучень до складу елементарних речень, найкраще в репліки діалогів:

– *Якого кольору твоє пальто?*

– *Моє пальто червоне.*

Щоб продемонструвати, як кольороназви функціонують у контекстах у різних значеннях, подають цитати з творів українських письменників, насамперед приклади, в яких лексеми на позначення кольору вжито в прямому значенні:

*Спитай **синє** море.
Воно знає, де мій милий,
Де його носило,
Воно скаже, синє море,
Де його поділо (Тарас Шевченко).*

Далі доречно навести приклади вживання кольороназв у словосполученнях та реченнях, де вони набувають переносного значення, наприклад: *Студить Ваша душа **фіолетовим і голубим**...* (Оксана Забужко).

Варто також подати фразеологізми, в яких функціонують кольороназви, розкрити їхнє значення та пояснити, на основі яких асоціацій утворились ці стійкі сполучення слів, наприклад: *пустити **червоного півня*** – підпалити. На рівні зорових відчуттів вогонь асоціюється із червоним кольором, тому півень у фразеологізмі саме червоної барви. Потім треба навести приклади вживання фразеологізмів у реченнях, наприклад: ***Чорна** кішка пробігла між ними і сполохнула той лад, який досі був (Панас Мирний).*

Не варто забувати, що в представників різних націй той самий колір може викликати різні асоціації. Тому потрібно звернути увагу іноземця на такі відмінності у сприйнятті кольорів. Проілюструвати специфіку рецепції кольороназв можна таким жартівливим прикладом:

*Маленький хлопчик уперше бачить весілля.
– Чому ця пані в такій довгій **білій** сукні? – питає він.
– Бо вона виходить заміж. **Білий** колір символізує чистоту, радість, щастя, – каже мати.
– Але зверни увагу, синку, що її майбутній чоловік весь у **чорному**, – додав батько.*

Кольори також можуть викликати власні асоціації в кожній людині, індивідуальні образи. Тому, коли іноземець читатиме твори письменників, в яких найяскравіше відображено специфіку авторського сприйняття, він повинен звернути увагу на індивідуально-авторську символіку кольороназв, наприклад:

*На **рожево** сміються таксі,
На **чорняво** ридають каштани (Роман Скиба).*

Назви кольорів в українській мові передано переважно прикметниками, проте потрібно також наголосити іноземцям на тому, що в мові функціонують і слова інших частин мови, які мають сему кольору і які утворено від прикметникових основ, наприклад: *чорніти, зелень, синява, жовто*.

*І **голубінь** така, що й голуби,
Хоч білі, **голубіють** над льонами (Андрій М'ястківський);
Сумуючі очі, підведені боязко **синню**... (Станіслав Конак)*

Іноземцям також необхідно подати інформацію про складні слова, одна з частин яких є назвою кольору (*чорнобровий, червонощокий*) або обидва корені – кольороназви (*жовто-зелений, темно-синій*). Цікавими для іноземців будуть також відомості про власні назви (топоніми, гідроніми, антропоніми), які етимологічно пов'язані з назвами кольорів, проте на сучасному етапі втратили зв'язок із ними, наприклад: *Чорне море, Біла Церква, Білокур, Сивоус, Чорновіл, Еллан-Блакитний*.

Цікавими для іноземців будуть прислів'я, приказки, загадки, які містять у своєму складі назви кольорів, наприклад: *І чорна корова біле молоко дає; Червоне коромисло через річку повисло.*

Серед творчих завдань, які рекомендують виконати чужоземцям для закріплення лексики на позначення кольорів, є написання есе, в яких можна поділитись враженнями від перегляду картин художників, наприклад, полотна Івана Труша „Настурці”, Олекси Новаківського „Юрський собор”, Катерини Білокур „Квіти за тином” чи книжкових ілюстрацій, наприклад, Олени Кульчицької, Софії Караффи-Корбут, Едварда Козака, а також відвідин мистецьких виставок чи експозицій музеїв тощо.

Нову лексику на позначення кольорів іноземці опановують на всіх етапах вивчення української мови як нерідної. Щоб забезпечити ефективність засвоєння кольороназв, необхідно вдало дібрати прийоми семантизації нових лексем та запропонувати комплекс завдань для їхнього закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика / [под ред. А. А. Леонтьева]. – М.: Русский язык, 1988. – 180 с.
2. Процик І. Презентація нової лексики в лінгводидактиці для чужоземців / Ірина Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 24–30.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013

доопрацьована 10.02.2013

прийнята до друку 15.02.2013

NEW VOCABULARY SEMANTIZATION METHODS IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (ON THE BASIS OF COLOUR TERMS)

Iryna Protsyk, Olena Burkovska

*Ivan Franko Lviv National University,
Department of Ukrainian Applied Linguistics,
1 Universitetska Str., room. 233, 79001 Lviv, Ukraine,
phone: 032 239 43 55
e-mail: iprotsyk@yahoo.com, olenochka444@ukr.net*

The article considers methods of semantization of lexical units denoting colours in teaching foreign students. It analyses the peculiarities of selecting methods of semantization when representing colour terms during different stages of learning Ukrainian as a foreign language. It suggests a sequence of applying these methods for increased learning effectiveness.

Key words: new vocabulary semantization methods, lexical units denoting colours, colour terms, semantization methods effectiveness.

**ПРИЕМЫ СЕМАНТИЗАЦИИ НОВОЙ ЛЕКСИКИ
В КУРСЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО
(НА МАТЕРИАЛЕ НАЗВАНИЙ ЦВЕТА)**

Ирина Процик, Елена Бурковская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1, комн. 233, 79000 Львов, Украина
тел.: 032 239 43 55
эл. почта: iprotsky@yahoo.com, olenochka444@ukr.net*

Рассмотрены приемы семантизации лексики для обозначения цвета на занятиях с иностранцами. Проанализированы особенности отбора приемов семантизации при презентации названий цвета на разных этапах обучения украинскому языку как иностранному и предложена последовательность в использовании этих приемов для увеличения эффективности усвоения названий цвета.

Ключевые слова: приемы семантизации новой лексики, лексика для обозначения цвета, названия цвета, эффективность приемов семантизации.